

L'ús de les armes de foc a la festa

Salvador Palomar

Les descàrregues d'armes de foc com a senyal o com a forma de salutació constitueixen una de les formes més antigues d'utilització de la pólvora amb finalitats festives. El so potent de l'esclat de la pólvora com a forma d'anunciar l'inici d'una festa, saludar l'arribada d'un personatge o donar especial relleu a un moment de la celebració, és ben present a la nostra tradició festiva des de fa cinc segles. Resulta sorprenent, doncs, que en l'actualitat algú pugui dubtar de la «tradicionalitat» del fet de disparar salves d'honor tot recordant un fet històric. La «tradicció» no pot consistir, òbviament, en un llistat tancat de festes i celebracions. En tot cas, cal valorar la trajectòria d'unes pràctiques culturals, d'unes formes de celebració festiva i la seva vigència en el temps. Aquest article fa referència a l'ús d'armes de foc a la festa civil –deixant de banda les commemoracions estrictament militars, on les salves formen part del protocol–, proposant alguns exemples espigolats de la nostra recerca –i, per tant, propers en la geografia, però de ben segur extrapolables al conjunt del territori– sobre la pirotècnia festiva.

«E més, en la dita muralla sien preparats uns XL o L mascles de bombardes, los quals seran disparats lo jorn que la dita senyora [la reina Isabel] serà al coll de la Creu en vista de la ciutat.» (Barcelona, 1481. *Llibre de les Solemnitats*)

A banda de les peces fixes d'artilleria, els trets disparats des d'armes de mà han estat una pràctica festiva prou comuna fins al present. La presència dels soldats, amb la despesa de pólvora a càrrec del municipi, en els acompanyaments festius és habitual. Aquests soldats –podríem parlar d'una milícia urbana– pertanyien a les confraries d'ofici. Només a tall d'exemple, vegem uns fragments de la descripció de l'entrada de Pere de Portugal a Barcelona, el 1464:

«E primer d'açò feyen anar un gran drach ple de fochs grechs, qui socarrava la gent per fer-los fer lloch e que posquessen passar [...]. E puix los teixidors de lli, armats [...] puyts vegueren los franers, basters, pintors e altres de lur confraria, molt ben armats ab la lur àguila daurada qui anava densant davant lo senyor rey [...] e al detraç de tots, pus prop del senyor rey, vengueren los sastres armats e lurs prohòmens al detraç, portant spervers en les mans, segons que n'an antich privilegi.» (Jaume Safont, *Dietari o Llibre de les Jornades*)

A Reus, al tombant del 1600, els soldats pertanyien sobretot a les confraries dels blanquers, dels pagesos i dels paraires. Com en altres indrets, tenien un paper protocol·lari a les festes. En formació, feien

cap a la Casa de la Vila a rebre ordres dels jurats i després, armats amb arcabussos, s'incorporaven al seguici. Per exemple, per Sant Sebastià, festa major d'hivern, de 1620:

«Isqué dit capità vestit ab un vestit de taffetà de color rosso seca tot arponat de gorlió de plata, tot espès, plumas del mateix y molt galant acompanyant-lo son alferes tanbé vestit molt bé, ab molts soldats en sa companya molt ben posats anaren a la casa de la vila a pendre lo horde tindrien, lo qual donaren dits jurats [...] y a la plassa los soldats havent fet esquadró feren la salva ab molta gallardia juntament tots los balls y banderas y après se'n anaren per lo caré de Muntarols y la profeció drets al dit convent a hont las companyias de soldats feren altra salva ab esquadró.»

O, el 1625, quan es prepara la festa de Sant Pere «y pareix que per fer festa seria bé fer dos o tres banderes de soldats». Es demana a les confraries que participin «y la vila si donarà algun premi a la filera que millor tirarà». Pràctiques semblants es podrien descriure en altres poblacions.

Els trets es disparen en el curs dels seguicis i professons, i sobretot en moments assenyalats: a la sortida o a l'arribada del temple, al pas per la Casa de la Vila; també durant l'ofici en el moment de la consagració...

L'ús de les armes de què disposa la població per a solemnitzar les festes es manté al llarg del temps. Només un exemple. Després de la Revolució de Setembre de 1868, a moltes poblacions es formen milícies locals que, a banda de les funcions pròpies de seguretat i defensa, també participen a la festa tirant trets. En tenim un bon exemple a la festa major de Porrera de 1869 on es constitueixen en la dansa de «Los hijos del pueblo»:

«Las danzas dichas de *los hijos del pueblo* y *dels diables*, armados ios primeros con toda clase de armas y vestidos a la bandolina con mantas y gorras encarnadas, y los diablos disparando de continuo carretillas han hecho un fuego atronador.» (*Diario de Tarragona*, 25/09/1869)

I arriben a participar també en un enterrament civil, honorant al difunt –un vell republicà de la població– amb els seus trets.

L'arribada de personatges notables a la vila no s'ha d'interpretar només en termes d'autoritat civil, militar o eclesiàstica. Als carnivals reusencs del segle XIX, el Carnestoltes és rebut amb salves i tronades. També amb canonades. Els canons de festa –aquí no es pot parlar pròpiament d'armes, sinó d'artificis pirotècnics– són un

element prou comú per anunciar les festes o per animar el seu desenvolupament.

És en aquest ús festiu de les armes a l'abast de la gent on cal cercar l'origen de les actuals colles de trabucaires, que no són sinó una forma d'agrupació de la societat civil, amb finalitats estrictament festives, que substitueix la funció d'aquestes antigues milícies o exèrcits: galejar a les festes. En aquest sentit, primeres referències dels trabucaires de Solsona són del 1648. En la tradició actual de trabucaires hi ha també nombroses referències al període històric del bandolerisme.

Cal tenir en compte també les festes on els trets d'armes formen part del ritual festiu. El cas de la festa del Pi de Centelles en seria un bon exemple.

Tot i que, des de mitjan segle XVII, les tronades –salves de mascles o morterets enllaçats per un rec de pólvora– substitueixen en bona part l'ús de les armes de foc –que són objecte de més o menys restriccions segons les circumstàncies del moment–, els trets d'armes continuen presents en moltes festes populars. Arcabussos, escopetes o trabucs són ben documentats a les celebracions del segle XVIII i XIX: «avian molts trons y mascles, y escopetadas, tot a onra y glòria de Maria Santísima» (solemnitat de la Mare de Déu de Puigcerver, Alforja, 1784). A finals del segle XVIII, a Barcelona, Rafael Amat dona notícia dels tirs d'escopeta al pas de la professó de Corpus.

També trobem nombrosos exemples a les festes majors:

«Lo vehí poble de Alcover enguany ha festejat a Sta. Úrsula, sa patrona [...]. Hi va haver bones funcions d'iglésia, quatre balls populars, la colla vella dels Xiquets, molts disparos d'escopeta [...] y bons fochs artificials.» (*La Pàtria Catalana*, 31/10/1880)

Només un altre exemple:

«Hoy y mañana tiene lugar la fiesta mayor del vecino pueblo de Riudoms, en la que parece que los aficionados a la pólvora podrán solazarse a su sabor, pues además de los fuegos artificiales habrá disparos en grande de armas de fuego, según se acostumbra en dicho pueblo, en el que en tales ocasiones el estruendo es de precepto. Por lo tanto, aprovechen la ocasión los aficionados a tales clases de diversiones.» (*Diario de Reus*, 3/3/1866)

O als romiatges a les ermites, com en el cas d'Albarca, a la festa votada a Sant Jordi, a l'ermita de la Mare de Déu de Montsant, on els joves pujaven tot disparant trets d'escopeta a començaments del

segle xx. O a Sant Miquel d'Ascó: «ans tiraven salves d'escopeta, era molt emocionant» (Carmel Biarnés, 1984)

Una festa, però, en què el costum d'aviar trets ha estat molt comú, fins a temps ben recents, és Pasqua. El dissabte de Glòria, amb les campanes anunciant la resurrecció de Crist, la gent acostumava a disparar trets d'escopeta: «A la señal dada ayer por las campanas siguieron las manifestaciones naturales de júbilo y contento con las salvas correspondientes» (Tarragona, 1868). A les poblacions rurals es va mantenir durant bona part del segle xx, com a Almoster (Baix Camp).

Explica Ramon Violant i Simorra que «a Vinyols, en altres temps, mentre les campanes tocaven al·leluia, els homes engegaven trets de joia». A Margalef de Montsant (Priorat), anota Violant, a mitjan segle xx, que «mentre toquen a Glòria també engeguen trets de joia», un costum que va mantenir-se malgrat aparèixer explícitament prohibida en les ordinacions municipals de 1885: «Queda absolutamente prohibido el disparo de armas de fuego, cohetes y petardos el sábado santo, antes ni después de tocar a gloria». També a Ulldemolins. I, a la mateixa comarca, a Capçanes, quan es trobaven les imatges de Crist ressuscitat i la Mare de Déu –el diumenge de Pasqua, a la professó de l'Encontre–, una persona, segons testimonis orals, disparava un tret d'escopeta com a senyal. De ben segur es podrien descriure costums semblants de moltes altres poblacions.

Molts cops la festa s'embolcalla de llegenda, fent referència a episodis de guerra –contra Felip V o contra els francesos, quasi sempre–, com en el cas esmentat de l'aplec de Sant Jordi a l'ermita de Montsant. Els trets, més enllà de la seva funcionalitat, commemoraven el record d'aquells fets.

Hi ha encara un altre tipologia de celebracions en què s'han emprat armes de foc: les festes de recreació històrica. Aquestes festes, avui prou comunes a tota Europa o a Nord-Amèrica, no són noves. De fet, la recreació de la conquesta d'una vila, d'una batalla o d'un combat naval –molts cops, des d'un proximitat temporal absoluta– és ben present a les solemnitats del passat: les lluites entre moros i cristians, celebrant la conquesta de Granada o, més endavant, les victòries sobre els turcs; l'ús de la pirotècnia per figurar l'assalt a un castell o l'enfonsament d'un vaixell... Els exemples serien nombrosos.

Finalment cal esmentar, doncs, l'ús d'armes de foc en el teatre popular de carrer, vinculat a les festes majors i a altres celebracions. L'exemple més conegut és el Ball de Serrallonga, un ball parlat que ha comptat amb una amplíssima difusió arreu de Catalunya, que recrea un personatge real del segle xvii. Però podem esmentar altres

exemples prou diferents, com el Ball de Galeres de Reus, que figura l'enfrontament entre naus cristianes i turques, documentat al segle XVIII i recuperat en l'actualitat, on els balladors disparen trets de pistola amb armes d'avantcàrrega. Altres balls parlats en què, per la seva temàtica, s'empraven armes de foc serien els de la Sebastiana del Castillo, el de Pau Gandia, el dels Voluntaris de l'Àfrica o el de la Rosaura, recuperat en l'actualitat a Cambrils, entre altres.

Al límit, l'ús de les armes foc arribava a provocar anacronismes, com el fet que els membres de la representació de Guzmán el Bueno anessin disparant salves en el transcurs de la cercavila de la festa, per Sant Miquel, a Torroja del Priorat, el 1881.

La diferència entre el Ball de Serrallonga, o altres balls parlats, i les colles de trabucaires radica en l'existència d'un text que es representa –en el cas del Serrallonga figura, generalment, com es troba amb membres de la seva colla, anant acompanyat de la seva dona i fill– i d'un acompanyament musical –gralla o sac de gemecs, amb flabiol i tamborí, per exemple– amb unes tonades de dansa que serveixen per canviar d'escena o evolucionar durant les cercaviles.

A la pràctica, mentre que a la tradició trabucaire el component principal són els trets, el galejar, als balls parlats hi ha components teatrals, de música, dansa i foc. Els trabucaires van vestits del país, mentre que els components d'un ball s'ajusten a les característiques de l'argument.

En l'actualitat s'han anat creant colles que, inserint-se en aquesta tradició de trabucaires, incorporen elements teatrals, referències a personatges històrics o indumentària d'època. El component de recreació històrica en la indumentària o els noms, encara que no existeixi una representació teatral, esdevé significatiu. En aquesta línia cal ubicar els grups de miquelets, soldats de l'exèrcit català durant la Guerra de Successió, o fusellers, amb armes del segle XIX.

Antigament, l'ús festiu de les armes de foc era exclusivament a mans dels homes. Els personatges femenins dels balls parlats –la Joana del Ball de Serrallonga o la Sebastiana, per exemple– també eren interpretats per homes. Com en altres àmbits del folklore. Evidentment, avui aquesta exclusivitat ha desaparegut.

Les armes emprades per totes aquestes agrupacions culturals són d'avantcàrrega, obsoletes des d'un punt de vista militar, però que comporten un punt de perillositat. Les restriccions i prohibicions sobre l'ús festiu de les armes de foc ha estat constant. Les ordinacions municipals del segle XIX incideixen en els trets d'escopeta i, al segle XX, el franquisme va prohibir els balls de Serrallonga. El cert, però, és

que fa cinc segles que fem servir la pólvora, amb les armes de foc i els artificis pirotècnics, per anunciar la festa, per crear l'ambient festiu i per donar relleu a determinats moments de la celebració, per honorar l'arribada de personatges notables o per recordar fets significatius en la història. Aquesta pràctica és la tradició que cal reconèixer.

Salvador Palomar

Carrutxa / Centre de Documentació del Patrimoni i la Memòria

Febrer de 2011